

Արզումանյան Արսենուհի ԵՊՀ դոցենտ, քան. գիտ. թեկնածու

Յուրաքանչյուր գրողի նամակագրական ժառանգությունը կազմում է նրա թողած գրական աշխարհի ինքնատիպ էջերից մեկը: Առավել հետաքրքիր են քնարական, խոհափիլիսոփայական ներաշխարհ ունեցող բանաստեղծի նամակները. որոնք իրենց մեջ ներառում են այն հույզերն ու ապրումները, այն հոգեվիճակներն ու զգացմունքների ելևէջները, որոնք բանաստեղծը արտահայտել է իր բանաստեղծություններում: Նամականին օգնում է ճանաչելու բանաստեղծի մարդկային կերպարը, աշխարհայացքն ու աշխարհընկալումը, ճանաչելու բանաստեղծի փոխհարաբերությունների շրջանակը, բացահայտելու այն սկզբունքները, որոնցով ղեկավարվում է մարդկային հարաբերություններում շատ արժեքներ գնահատելիս: Գրողի նամակները օգնում են գնահատելու նրա ստեղծագործության մի շարք կողմերը, գտնելու նրա պոեզիան սնող տրամադրությունները, որոնք նամակների մեջ արձակ շարադրանք են՝ բանաստեղծական մտապատկերների բովանդակությամբ:

Բանաստեղծությունը քնարական ստեղծագործություն է, որտեղ բանաստեղծի հույզերն են, տարբեր տրամադրություններով պայմանավորված հոգեվիճամները, և երբեմն դժվար է հասկանալ բանաստեղծական պատկերի ենթատեքստը: Այս առումով բանաստեղծի նամակները օգնում են հասկանալու բանաստեղծական պատկերի ներաշխարհը, որը նամակներում արտահայտված բանաստեղծի հուզաշխարհն է՝ տարբեր դրսևորումներով ու հարցադրումներով:

Այս է պատճառը, որ դպրոցում բանաստեղծի պոեզիայի, բանաստեղծական աշխարհի ուսուցման ժամանակ անհրաժեշտ է զուգահեռ ուսումնասիրել գրողի նամականին, ինչը կօգնի ճիշտ ընկալելու բանաստեղծի տրամադրությունները, պատկերի գաղափարական հարցադրումը և հոգեբանական շերտերը:

Ուսուցիչը պետք է նախապես ուսումնասիրի բանաստեղծի նամակները, ծանոթանա նրա կենսագրական էջերին, որպեսզի կարողանա նամակներում արտահայտված հոգեվիճակների դրսևորումը տեսնել նրա բանաստեղծությունների մեջ: Այնուհետև դասի ժամանակ նա զուգահեռ պետք է վերլուծի նամակում արտահայտված հուզապրումը, բացատրի դրա ակունքները և այդ տեսանկյունից վերլուծի բանաստեղծությունը, որը այդ հույզերի փոռթկման ծնունդն է՝ շաղախված բանաստեղծի երևակայական պատկերներով, հղկված բանաստեղծական խոսքի սկզբունքներով, բառակերտման արվեստով:

Օրինակ՝ Իսահակյանի սիրո քնարը ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է ծանոթությունը նրա՝ Շուշանիկ և Աննա Մատակյաններին ուղղված նամակներին: Միայն այդ դեպքում հնարավոր է հասկանալ այն մեծ տառապանքն ու տանջանքը, սիրո մորմոքն ու ցավը, որը ապրել է մեծ բանաստեղծը:

Նամակներից տեղեկանում ենք, որ Իսահակյանը մեծ սեր է տածել Շուշանիկ Մատակյանի հանդեպ, սակայն վերջինս, չնայած փոխադարձ սիրուն, մոր հորդորով ամուսնացել է ուրիշի հետ: Հոգին վեհ ու լուսե երազներով լի բանաստեղծը ապրում է խորը հիասթափություն, մերժված սիրո վիշտն ու տվայտանքը: Միրո ցավից հոգին մորմոքող թախիծը անվերջ տանջում է բանաստեղծին, հոգին պարուրում կյանքի դառնության գորշ մրուրով: Շուշանիկի մերժված սերն է եղել Իսահակյանի բանաստեղծություններում արտահայտված սիրո տառապանքի ու վշտի ակունքը: Ցավը, որը մերթ պոռթկացել է, մերթ ծառս եղել, մերթ լռել անգործությունից, մերթ երազի թևին ձգվել մինչև տիեզերական տարածքներ:

Սեզ արծիվը աչքս է կտցում,
Աչքս կարոտ՝ Շուշանին.
Անգութ գայլը սիրտս է հանում,
Սիրտս ծարավ՝ Շուշանին:

Ու ճամփեն մութ-մոլորան,
Սև ծովի բոլոր կերթա.
Շուշան յարս ձեռքերն արյուն՝
Էն տղի հետ հարս կերթա:¹

Անգութ աշխարհում իր ցավի տակ կքած բանաստեղծը շատ բան չէր ուզում, աշխարհի անմեկնելի հմայքներն ու գեղեցկությունները իր հոգում կլինեին, եթե միայն Արագի ափին իր բոստանը լիներ, ուռենու տակ քողտիկը լիներ ու սրտով սիրած Շուշանը լիներ, իսկ ինքը ծով-քրտինք թափեր Շուշանի համար: Սակայն մարդկային կյանքի անգութ օրենքները փշրում են նրա վառ երազները, աստղե ոլորտներից թափում հույսերը, օրերի գորշ շղթայի մեջ չի մեղմվում ցավը, գնալով կարոտը ավելի է ուժգնանում և ավորոնում...

Տարիների գորշ շղթայում սիրո ցավից գալարվում է բանաստեղծի հոգին, վիրավորված սիրելիից ու նրա հարազատներից՝ օրերի պտույտի մեջ տառապանքն ու վիշտը չի մեղմվում, սիրո ծարավ հոգին անվերջ տենչում է Շուշանին :

Դու մերժեցիր ինձ, չկանչեցիր ետ:
Եվ անցան տխուր տարիներ տխուր.
Եվ հեռվից վախով հույսերից թափուր,
Նայում էի քեզ, մենակ վշտիս հետ... էջ 240

Բանաստեղծի հոգու ցավը կարող էր մեղմել աստվածային սարսուռով համակված վայրկյանը սիրելիի գրկում. «Մի վայրկյանը սուս՝ խրթին ու անհուն, ժամանակս անցած կդարձնի ինձ հետ»: Սակայն բարդ է մարդկային հոգին, առավել քան արժանապատվությունը ու ինքնասիրությունը տրորված տղամարդու հոգին...

Ամուսնական առազաստում երջանկություն չգտնելով՝ երեք երեխաների մայր Շուշանիկը վերադառնամ է Իսահակյանի մոտ՝ նրանից չմարած սիրո քնքշանք խնդրելով:

Տասներեք տառապանքով ու չմարող ցավով լեցուն տարիներ, անհագ որոնումի ու անդարձ կարոտի դառն զգացուղության տարիներ, հույսերի և հույզերի, կարոտի և սպասման անգութ տարիներ.. և տարիների հեռավորությունից այնքան մոտ երագի թներից կանչող տեսիլքը... «Ախ ամբողջ տասներեք տարի դու նստել ես ու բռնել իմ ողջ-ողջ ուղեղը, հոգին ու սրբապղծել իմ ողջ երկինքը... Այժմ դառնաս իմ կինը, ես իսկույն կփախնեմ քեզից. դառնաս հին Շուշիկը՝ ես կսպանեմ ինձ՝ չտեսնելու համար տանջանքների այն ծանր շղթան. որ տարիներ ի վեր ինձ կաշկանդեց...

Բայց լայիս եմ հիմա, և սրտիցս արյուն է կաթում. գնա Շուշիկ, Աստված քեզ հետ, ապրիր քո երեխաների համար, ինձ մի անիծիր, իմ անունս երբեք, երբեք մի հիշիր և ոչ մի տեղ, ոչ մի մարդու մոտ, աղաչում եմ քեզ, ինձ թաղիր քեզ համար հավիտյան, ինձ երբեք մի նայիր, ազնիվ խոսք տուր այդպես վարվելու. Ես թող բոլորովին չեղած, չծնված մարդ լինեմ քեզ համար հավիտյան... Պետք չէ հիշել այն տաճարում մի ուրիշ Աստծո անուն, որին այդ տաճարը չի պաշտում, չպետք է այդ տաճարում ուրիշ ձոնի սեղան ու պատկեր դրվի, քո հոգու տաճարից թող ես լինեմ դուրս՝ ես օտար, չճանաչված Աստված եմ այդտեղ»:²

¹ Ավետիք Իսահակյան, Երկերի ժողովածու, հ.1, Երևան 1973, էջ 33: Այսուհետ բոլոր մեջբերումները կկատարվեն վերոհիշյալ գրքից:

² Ավետիք Իսահակյան, Երկերի ժողովածու հ 6, Երևան 1979, էջ 62: Այսուհետ նամակներից բերված մեջբերումները կանենք վերոհիշյալ գրքից:

Այս տրամադրությունների ծնունդ է հետևյալ բանաստեղծությունը.

Մշուշը ծածկեց դաշտերը անծիր
Դալուկ ճակատս դիր այրող բարձին
Եվ թող ինձ մենակ, և դուռս գոցիր,
Ես չեմ կարոտնա քո վերադարձին:

Մշուշ, դու ծածկիր աշխարհքը անծիր.
-Թող, դարման մի դիր իմ խորունկ խոցին.
Եվ թող ինձ մենակ, գնա հեռացիր,
-Ես չեմ հավատում քո լաց ու կոծին: էջ 251

Հոգեկան երկվությունը ծանր է ու ճնշող, մի կողմից մաքրամաքուր սեր՝ տրորված ու արհամարհված սիրելիից, մյուս կողմից վիրավորված ու անարգված ինքնասիրություն, սրբապղծված մաքրություն, խաբված երագ, ցնորված պատրանք...որքան ուժ է պետք՝ լռեցնելու հոգու ճիշը, սիրո պոռթկումը, երկար սպասված վայրկյանի զգացողությունը, սիրելիին փարվելու անհագ ցանկությունը...

Բանաստեղծի հոգին ցավի ու անհագ վայելումի բախման մրրկածուփ ալիքներում է լողում, ուր հոգին այնքան անգոր է սիրո մրրիկը լռեցնելու համար.

Եվ սիրո մասին խոսում ենք նույնպես,
Բայց խիստ անտարբեր ձևանում են ես,
Վրադ չեմ նայում , չեմ լսում ստեպ,
Որպես թե անհույզ, սառն են քո հանդեպ:

Բայց հավում են ես սիրուց բոցակեզ,
Ուզում են գրկել ու համբուրել քեզ.
Հազիվ զսպում են մրրիկը սրտիս,
Ախ, սակայն հոգիս բերանս է գալիս... էջ 305

Սակայն բանաստեղծի սիրտը չի ներում դավաճանության ուղին, որովհետև իր սիրո պես վարար ծփացող սիրտը « ծածկում է նրա դավաճան ու չար ուղին, ուղին արյունոտ , որ տանում է նրան ուրիշների մոտ», որովհետև «Քաղած վարդը թփին ետ չի գա նորից ,ետ չի գա հավետ ժամն անցած օրից»:

Իսկ հետո կյանքի ու տիեզերքի խենթ պտույտի մեջ լույս թներով ճախրել է բանաստեղծի հոգին՝ «երագելով քեզ, հավերժական կին», սակայն սիրուց փշրված նրա հոգին կորցրել էր երագի ու հավատի ճամփան. կնոջական քմայքները ու սեթևեթանքները չէին արբեցնում նրա հիվանդ հոգին, սիրուց փշրված պատանեկան հոգին աշխարհի գորշ ճամփեքին չէր հավատում սիրո ձայնին.

Միամիտ չեմ՝ հավատամ քեզ. Տառապանքս փորձ ունի.
– Մի մրահոն կույս էր քեզ պես, Կոտրեց սիրտս պատանի...

Բանաստեղծի «երագ - սիրո հոգին ծարավուտ ծծեց, սակայն, շրթունքը մեղքի», որովհետև ուրիշի գրկում նա սիրո բույրը չգտավ, ուրիշի թներին սիրո գգվանքը չզգաց, ուրիշի գրկում սիրո խայտանքը չապրեց, ու բանաստեղծի ցաված հոգին պիտի պոռթկար, որ չգտավ մի տեղ «անմարմին մի կին», սերը կորցրեց «պագշոտ գրկի մեջ, ինչ որ ուներ՝ վսեմ, անգին, «ողջը աղտոտվեց անհուն կրքի մեջ»:

Ու որքան էլ սերերը բախեցին նրա դռները. որքան էլ սերն ու կիրքը փորձեցին մեղմել նրա վիշտը, այնուամենայնիվ.

Եվ ուր լինում եմ, քո սերն եմ երգում ,
Սիրտս դեպի քեզ երգում է հավերժ.
Ուրիշին գրկած՝ ես քեզ եմ զգում,
Ուրիշի գրկում բայց քոնն եմ հավերժ... էջ 175

Օրերի փոթորկուն ալիքների մեջ բանաստեղծի հոգին շատ է ճաշակել դառնություններ, փորձել է մեղմել ցաված սիրտը, փարատել հոգու խռովքը, սակայն սիրո վերքը երբեք չի սպիացել, ընդհակառակը, նույն ավերին նորից է բորբոքվել, նորից է տանջվել.. Նորից Մատակյանների ընտանիքում փշրվել է նրա հոգին, դառնացել անգութ մերժումի ցավից...

Իսահակյանի՝ Աննա Մատակյանին՝ Շաշանիկ Մատակյանի քրոջը, ուղղված նամակներից տեղեկանում ենք, որ մեծ բանաստեղծը Շուշանի մերժումից տարիներ հետո սիրահարվել է Աննային: Այս նամակները բացում են բանաստեղծի հոգու դռները, ուր գտնում ենք և՛ անսահման սեր, և՛ անձնագոհ նվիրում, և՛ կարոտ, և՛ կիրք ու տենչանք, և՛ հեռուներից եկող ցավի մորմոք: Իսահակյանի հոգեցունց տողերից բխում է սիրո ուժը, սիրո հզոր պոռթկումը... Իսկ ինչ էր կատարվում բանաստեղծի հոգում...

Նա գրում է Աննա Մատակյանին. « Թանկագին Անիկ, ես չեմ ուզում ասել այն. ինչ որ գուցե դու չգիտես կամ շատ քիչ գիտես, – դա այն է, որ ձերոնք ինձ չեն ուզում և այն նրա համար, որ ես աստվածային, տիեզերական սիրով սիրել եմ, պաշտել եմ ձերոնցից մեկին, որի համար այնքան եմ տանջվել ու լացել, որ դեռ արցունքս չի չորացել սրտիս մեջ, և տանջանքից աչքերս չեն փայլել երիտասարդական կրակով, ես այնքան եմ տանջվել, որ ուրիշը իմ փոխարեն արդեն ինքնասպան կլինեմ ...»:

Աննայի փխրուն, եթերային հոգին այն եզերքն էր, որտեղ բանաստեղծը կարող էր մեղմել հոգու ցավը. « Ես քեզ երեխա էի կարծում, բայց հիմա զգում եմ, որ դու խորը ու երազուն մարդ ես, որ դու այս աշխարհից չես, որ քո աչքերի մեջ երկնքից լույս կա, որ դու ճառագայթ ես...»

Բաց, Աննիկ ջան, քո երկնային սիրտը իմ տանջված հոգու առաջ. Ես սրբության պես կմոտենամ քո հոգու տաճարին, կերկրպագեմ և կյանքս, կյանքս չեմ խնայի – լինես դու պայծառ արշալույս, մաքուր, խորն ու վսեմ ...»:

Նույն օրերին գրված բանաստեղծությունը հուզաթաթավ այս ապրումների արտացոլքն է.

Քույր իմ նազելի, նայիր քո դիմաց՝
Վիրավոր, ավեր սիրտս եմ բացել.
Ախ, նվիրական ինձ քո գիրկը բաց.
Եվ գուրգուրիր ինձ, ես շատ եմ լացել:

Քնքուշ ձեռներով աչքերս սրբիր,
Մի թող ինձ լալու-ես շատ եմ լացել, ճակատիս մռայլ՝ մշուշը ցրիր,
Եվ գուրգուրիր ինձ, ես շատ եմ լացել...

Իբրև «շատ մտերիմ ընկեր - քույր - հոգի» դարձած Աննան փոթորկում է բանաստեղծի սիրտը իր զարմանալի հարցով. « Ով ես դու. իմ պահապան հրեշտակը, թե կործանող սատանան...»: Աննայի հոգում ուռճացող սերը վեհ էր, մաքրամաքուր, աստվածային, սակայն անհանգիստ հոգին չգիտեր, թե ուր կտաներ իրեն այդ սերը, նա տեսնում էր Իսահակյանի հոգում քրոջ չմարած կերպարը, նրա հանդեպ տաճած սիրո կրակը... Եվ վախենում էր այն վայրկյանից, երբ նա կզգար, որ իր առջև Շուշանը չէ, այլ

ուրիշ կին, որը տեսիլք է, պատրանք, սիրո և երազի ցնորք: Իսկ այդ վայրկյանի զգացողության ցավը շատ ավելի խորը կլիներ, քան կասկածանքը:

Բանաստեղծի՝ այս հույզերին արձագանքած նամակը մի արձակ բանաստեղծություն է, սիրո համանվագ, սիրո հորձանք. «Ասա, ինչ կարող է անել սիրող սիրտը, ինչի առաջ կանգ կառնի սիրող սիրտը. Ես անկարելին կարելի կդարձնեմ քեզ համար, ես անմահության խնձորը կբերեմ քեզ համար, ես արևը, աստղերը, ամբողջ աշխարհը կնվիրեմ քեզ, ես իմ կյանքը կտամ քեզ: Ուրիշ ինչ ես ուզում, միթե այսուհետ կարող ես տատանվել, կասկածել դեպի ինձ...» էջ 56: Աննայի նրբանկատ սիրտը զգում էր, որ այդ խոսքերը իրեն չեն ուղղված, որ իր մեջ Իսահակյանը որոնում է Շուշանին, իր մեջ տեսնում է նրան, նրա սիրո կրակն ու փոթորիկը այլ եզերք ունի: Հորդում են սիրո ալիքները. «Քո կյանքի նավն ու դեկը հանձնիր ինձ. ես գերասքանչ ճիգերով կաշխատեմ, կդեկավարեմ քո փխրուն, քո նազելի նավը կյանքի կատաղի ծովի մեջ, ալիքների դեմ. կուրծքս պատնեշ կկանգնեցնեմ փոթորկի առաջ՝ և քեզ կհասցնեմ լույսի, գեղեցկության, վեհության ափերը...» էջ 57: Վեհության ու լույսի ափերում նա տեսնում էր իր երազների կնոջը. Շուշանի հանդեպ տածած սերն էր ճախրում լույսի ալիքներում, այդ նազելի նավի մեջ նա տեսլացած Շուշանին էր տեսնում, Աննայի մեջ որոնում նրան:

Հոգեվերլուծության հիմնադիր Զիգմունդ Ֆրեյդը այս հոգեվիճակի մասին նշում է, որ զգացմունքները, որոնք, թվում է, ժամանակին մոռացվում են, իրականում նրանք կան գիտակցական ոլորտում, երբ որոշ ժամանակ անց դեպքերի բերումով հոգեկան ներդաշնակությանը վտանգ է սպառնում, գիտակցական մակարդակը դրանք արտամղում է ենթագիտակցական ոլորտ, բայց այնտեղ նրանք չեն կորչում և ամեն առիթի դեպքում արտացոլվում են երազների, տեսիլների, պատրանքների մեջ, և դրանք էլ, ըստ Ֆրեյդի, դեկավարում են մարդու վարքը:³

Իսահակյանի մոտ էլ ահա նույն հոգեվիճակն էր: Նրան թվում էր՝ Շուշանին մոռացել է, ժամանակը մեղմել է ցաված սիրո մորմոքը, սակայն ենթագիտակցական դաշտում ապրող այդ հույզերը նորից դեկավարում են նրա էությունը: Նա տեսլացած տեսնում է սիրելիին իրականության մեջ. հույզերի պոռթկման եզերքը, ըստ նրա, նույնն է: Այնինչ նրա առջև ուրիշ կին էր, ուրիշ աշխարհ:

Աննայի՝ մի կողմից հոգեկան երկբայությունը, մյուս կողմից հարազատների հորդորները անջրպետ են ստեղծում նրա և Իսահակյանի միջև: Կրկին բանաստեղծի հոգին ապրում է այն, ինչը զգացել էր տարիներ առաջ՝ Շուշանի մերժումի ժամանակ: Նույն ցասումը, նույն զայրույթը, նույն բողոքը՝ Մատակյաններին, աշխարհին: Աննային ուղղված խոսքերը, թվում է, Շուշանի անգութ սիրտն են մերկացնում. «Անիծում եմ ինձ, որ նորից ձեր դուռը եկա և արյունվելով ետ եմ դառնում ...» էջ 72:

Կնոջը ուզեցի հավատալ նորից,
Լալ ու երազել առաջվա նման.
Բայց արյունոտվեց խեղճ սիրտս նորից.
Եվ որք մնացի և թափառական:

Մեր, մնաս բարով, էլ քեզ չեմ նայի,
Չեմ բախի դուռդ ունայն քամու պես.
Բայց կուզենայի հավիտյան լայի,
Եվ չցամաքեր արցունքը սրտես: էջ 214

Աննայի նուրբ, անաղարտ հոգեկան աշխարհը հեռու էր դառը իրականությունից, այդ էր պատճառը, որ բանաստեղծը այնտեղ էր փորձում գտնել հոգևոր նեցուկ. «Ես իմ սերս որպես վերք կպահեմ հոգումս և կընկնեմ թափառելու, մի թող ինձ թափառելու, սիրիր ինձ աստվածներին վայել սիրով, պահիր ինձ քո հոգում, իմ լավ Անիկ և մղիր ինձ դեպի ճշմարտություն, դեպի բարձունքները, դեպի կատարելություն: Դու երկինք եղիր իմ հոգու համար՝ ձգտեմ, թոնեմ քեզ և մեռնեմ քո կապույտ, քո լազուր, քո ջինջ հոգում» էջ 74:

³ 3. *Фрейд, Избранные, Москва 1990 г*

Բանաստեղծի հոգում բախվում են երկու հզոր ուժեր՝ երկրային սիրո մեղսագործ աշխարհը և եթերային, անրջական սիրո տիեզերական եզերքը: «Մերը, որ մղում է դեպի ամուսնություն, դա վատ, անասնական սեր է. այն սերն է բարի ու վեհ, երբ մարդուն թոցնում է դեպի երկինք...» Էջ 75: Իսահակյանի բանաստեղծական հոգին չի ընդունում սիրո օրենքների երկրային շղթաները, տիեզերական անհունությունը սիրո ճախրանքին թևեր է տալիս, վեհագույն սլացք, որոնք փշրում են սիրուն գերի դարձնող բոլոր շղթաները, բոլոր կապանքները:

Բանաստեղծի հոգու և սիրո ազատության այս պոռթկումն ենք տեսնում Աննային ուղղված վերջին նամակներից մեկում. «Կարող ես հոգիս միշտ թարմ ու սավառնող պահել, թե պիտի կապես-կաշկանդես և փշրես թևերս. ախ, սիրիք ինձ, բայց մի տիրիք, անհագ որոնիր մի վեհ ընկերի, սիրիք, բայց սիրուն մի լինիր գերի. սիրիք, բայց և թող և նորից գնա... Երանի նրան, ով ձգտում է դեպի աստղերը. երանի նրան, ով սիրում է և չի հասնում, ով միշտ թափառում է ու չի գտնում...» Նամակում արտահայտված այս մտորումներն են պոեզիայի օրենքներով թրծվել ու դարձել չքնաղ բանաստեղծություն.

Միրող սրբազան վշտով թաթախիր,
Հեռավոր ափեր գնա , թափառիր ,
Անհագ որոնիր մի վեհ ընկերի,
Միրիք, բայց սիրուն մի լինիր գերի.
Միրիք , բայց և թող և նորից գնա
Ազատ ու մենակ - աշխարհիս վրա :
Եվ երազ մի վառ, շքեղ, սուրբ և վեհ
Այս հողի երկրից հոգիդ թոցնե .-
Կարոտով ձգտիր աստղերին անշեջ
Եվ մեռիր աստղե - ոլորտների մեջ... էջ 195

Եվ նամակում, և բանաստեղծության մեջ հյուսվում է իսահակյանական սիրո փիլիսոփայությունը, որը ինչ-որ տեղ հարազատանում է ստոիկյան փիլիսոփաների հայեցակետին: Ըստ ստոիկների ցանկացած երազանք, երբ դառնում է իրականություն, կորցնում է իր առեղծվածային ուժը:⁴ Իսկ «թափառելու և չգտնելու» տեսությունը Իսահակյանի մոտ առաջացել է սիրելիին կորցնելու մտավախությունից, ուրեմն նրան ունենալու միտքը թող անհրական լինի, միշտ երազի թևերին լինի, քան բախվի դաժան իրականության ալիքներին: «Մեր սերը թող լինի ոչ այս աշխարհից, հողեղեն չլինի, սիրենք իրար հեռավոր աստղերի պես. իրարուց հեռու, իրար սրտի մեջ... Մի աշխատիր ինձ տիրել, մեռցրու այդ նյութեղեն սերը, հոգով սիրիր, մտքով սիրիր... երազով սիրիր... Միրիք ինձ և հանուն այդ լավ սիրո թող ես թոնեմ, թափառեմ, առանձնանամ, մտածեմ, լամ, հոգի դառնամ...»:

Սակայն ճակատագրի դառն հեգնանքով այս լուսավոր երազանքները երկրորդ անգամ փշրվում են Մատակյանների տան կամարների տակ. «... և ինչպես իմ կույր բախտն է, չար աստղս և դաժան ճակատագիրս, որ մի անգամ ճակատս պատռվեց այդ անմարդասեր տան շենքին և տարիներ հետո, աշխարհներ անցնելուց հետո նորից եկա և ճակատս խփեցի ձեր նզովված դռանը, միթե որոշված է, որ ձեր տունը պիտի լինի իմ կորստյան պատճառը, իմ գերեզմանը» էջ 85:

Այս «գուլում աշխարհից» դառնացած բանաստեղծը իր հոգու ճախրանքը տեսնում է միայն երկնազարդ բարձունքներում, տիեզերական ոլորտներում, աստղերի գրկում, ուր մարդկային չար ու նենգ օրենքները անգոր են փշրելու գեղեցիկ և ու վեհը, կատարյալն ու լուսավորը...

Սիրո ցավից բզկտված այս հոգին մերժում է երկրային հույզերը, մարդկային ճղճիմ զգացմունքները, նրա հոգին նորից փշրվում է սիրո մերժումից, ու նորից հնչում են բաժանումի հուզաթաթավ խոսքերը՝ ուղղված Աննային,

⁴ Антология мировой философии, том 1, М., 1969

Շուշանիկին... հավերժական կնոջը: Նույն հարցն է ուղղում Աննային, ինչ տարիներ առաջ ուղղել է Շուշանիկին :« Ով եմ ես.- ես վեհափառ սարերի արծիվ եմ, ես կայծակ եմ մռայլ ամպերի մեջ, ես առյուծ եմ անապատի մեջ և փոթորիկ ծովերի վրա. իմ հոգին՝ տիեզերքի չափ մեծ՝ ամբողջապես բանաստեղծություն է . ես բանաստեղծ եմ » էջ 83:

Այս տրամադրություններն են իշխում նրա այդ շրջանում գրված բանաստեղծություններում, բանաստեղծի հոգու խռովքը պոռթկում է՝ դառնալով բանաստեղծական ինքնատիպ դրսևորում՝ հոգեվիճակների և հույզերի բարդ անցումներով: Մարդկային նենգ օրենքներով շղթայված աշխարհը նեղ է բանաստեղծի հոգու համար, խաբկանքն ու անմաքուր սերը օտար են իր սրտին, կեղծիքն ու դավաճանությունը անընդունելի են նրա ազնիվ ու վեհանձն էությանը:

Թռնիմ խոր երկինք, դեպ աստղերն անշեջ
Եվ սիրտս բանամ անհունության դեմ.
Ես սուզվել կուզեմ գոռ ամպերի մեջ
Եվ կայծակներով զարկվել կուզեմ:

Գծուծ ու նանիր մարդկանցից հեռու,
Վախկոտ, նենգամիտ, կեղծ ու դավաճան,
Ստոր ու ստրուկ աշխարհից հեռու,
Նյութին միշտ գերի, ազահ ստության: էջ 205

Սիրո ու սրտի մեծ բանաստեղծը անհուն մորմոքով է երգում տիեզերքի զարմանահրաշ գաղտնիքների, աստղերի անհունության մասին՝ պահանջելով վերադարձնել սիրո կյանքը, որ իր ցաված հոգին հարություն առնի..., իր սրտի բաբախը ներդաշնակվի տիեզերական բաբախին...

Սրտի վիրավոր զգացումները, լուսավոր պատրանքները, երազանքները ու հույզերը, բազմազան տրամադրությունները ու պատկերները հավաքվում, ձուլվում են իրար՝ դառնալով մեծ կյանքի պատմություն՝ հավերժող ցավերով ու հույզերով..., հավերժող լույսով ու գեղեցկություններով:

Իսահակյանի՝ քնարական բազմախորհուրդ ելևեջումներով հյուսված բանաստեղծությունների ներքին թրթիռները բացահայտվում են նամակներում արտահայտված հոգեվիճակների և մտորումների օգնությամբ:

Նամակները կօզնեն աշակերտին հայտնաբերելու բանաստեղծի կյանքի ու հոգու առեղծվածների ու նրբավորումների աշխարհը, որից ծնվում է տիեզերական սարսուռով համակված խոսքը՝ բանաստեղծությունը: Նամակներում անտեսանելի հոգեբանական նրբությունները աշակերտին մոտեցնում են բանաստեղծության մեջ արտահայտված գաղափարական հարցադրումներին: Այդ նրբերանգները կօզնեն թափանցելու գրողի աշխարհը, հոգեկան գաղտնարանները, երազների եզերքը, որովհետև նամակները խոսում են բանաստեղծի անձնական ներաշխարհի ներքին թրթիռների մասին:

Քնարական հույզերով հագեցած բանաստեղծության մեջ հաճախ դժվար է մինչև վերջ թափանցել հեղինակի ստեղծագործական հոգեբանություն, նրա ենթագիտակցական մտածողության ոլորտները: Այս դեպքում տեսանք, թե ինչպես Իսահակյանի նամակները օգնեցին հասկանալու բանաստեղծի խորապես անհատական երգերը՝ կենսափիլիսոփայությամբ, հոգեբանական տարերքով, պատկերների բնույթով: Նամակբանաստեղծություն զուգահեռ վերլուծությամբ աշակերտին հասկանալի կլինեն հուզական և խոհական ներքին այրումից շիկացած մթնոլորտում ծնված բանաստեղծությունները՝ ապրած հույզերի, ցաված սիրո չքնաղ հեքիաթները:

Գրականության ցանկ

1. Ավետիք Բասիակյան, Երկերի ժողովածու, հ.1-ին, Երևան 1973
2. Ավետիք Բասիակյան, Երկերի ժողովածու, հ. 6-րդ, Երևան 1979
3. Фрейд Избранные Москва 1990 г.
4. Антология мировой философии, том 1, М.,1969